Вх. № ЧР-03-373/10.10.2024 г.

Рецензия

От доц. д-р Георги Илиев Петков, Институт за изследване на населението и човека (ИИНЧ) към Българска академия на науките (БАН)

Във връзка с обявен във ИИНЧ към БАН конкурс за заемане на академична длъжност професор по професионално направление: 3.2. Психология (Психология на ранното детство) за нуждите на секция „Психология на развитието и здравето“,

Тази рецензия представям като член на Научното жури по цитирания конкурс, на основание на заповед № РД-6-441/ 04.09.2024 г. на Директора на ИИНЧ към БАН, на основание на чл. 48 ал. 1 от Правилника за условията и реда за заемане на академични длъжности „асистент“, „гл. асистент“, „доцент“, и „професор“ в ИИНЧ-БАН и чл. 12, ал. 5 от Правилника за условията и реда на придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в Българска академия на науките, в съответствие със Закона за Развитие на Академичния Състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника на Министерския съвет за прилагане на ЗРАСРБ. Конкурсът е обявен в ДВ бр. 58 от 09.07.2024г. За участие в него е подал документи единствен кандидат доц. д-р Мария Петрова Трифонова.

1. Общо описание на представените материали

Като член на Научното жури по конкурса съм получил необходимите документи на кандидата: заявление за участие в конкурса, автобиография, удостоверение за заемана академична длъжност „доцент“, удостоверение за научна степен „Кандидат на психологическите науки“, списъци с публикации представени за конкурса, както и самите публикации, резюмета на публикациите на български и на английски език, справка за оригиналните научни приноси, справка за цитиранията, справка за минималните изисквания на БАН за заемане на академична длъжност „професор“ и други допълнителни материали. Според Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) чл. 29 (1), Правилника да прилагане на Закона, и Правилниците за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности на БАН, кандидатите за заемане на академичната длъжност „професор” трябва да отговарят на следните изисквания: 1. Да са придобили образователната и научна степен „доктор”; 2. Да са заемали академичната длъжност „доцент”, не по-малко от две академични години или не по-малко от пет години; 3. Да са представили публикуван монографичен труд или равностойни публикации в специализирани научни издания, които да не повтарят представените за придобиване на образователната и научна степен "доктор", на научната степен "доктор на науките" и за заемане на академичната длъжност "доцент"; 4. Да са представили други оригинални

научноизследователски трудове, публикации, изобретения и други научни и научно-приложни разработки или художественотворчески постижения, които се оценяват по съвкупност; 5. Да отговарят на минималните национални изисквания по чл. 2б, ал. 2 и 3, 5; 6. Да нямат доказано по законоустановения ред плагиатство или недостоверност на представените научни данни в научните трудове.

Според представените документи доц. д-р Мария Петрова Трифонова отговаря на всички тези изисквания: притежава атестирана от 1990 г. от Висшата атестационна комисия към Министерски съвет степен Кандидат на психологическите науки, придобита в СССР, заема академичната длъжност доцент от 2014г., и представя 20 селектирани научни публикации. Има издадена монография „Движение и проучване на света от детето“ и 5 глави от колективна монография. Изпълнени са също така и всички изисквания на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в БАН. Представените публикации и списък с цитирания надхвърля изисквания минимум. Не съм открил плагиатство в научните ѝ трудове.

Обобщавайки, доц. д-р Мария Петрова Трифонова изпълнява законовите изисквания за заемане на длъжността „професор“.

2. Кратки биографични професионални данни за кандидата

Доц. д-р Мария Трифонова работи от 2003г. в наречения тогава Института по психология в БАН, преструктуриран по-късно като част от Института за изследване на населението и човека. Заема длъжностите Научен сътрудник I степен от 2003 до 2014г., а от 2014г. до сега Доцент. От 2015г. до сега е Ръководител на секция „Психология на развитието и здравето“, а от 2022г. до сега е Ръководител на Департамента по психология.

Доц. Трифонова има **значителен стаж като преподавател** (15 години в Нов Български Университет и 3 години в Юго-Западен Университет „Неофит Рилски“) на курсове от областта на когнитивна наука и детско развитие. Разработила е докторската си дисертация в Москва, Институт по обща и педагогическа психология. Има успешно завършил докторант и ръководи в момента друг.

Има **стаж в редица организации с приложна и научно-приложна дейност**: Институт по общо образование „Тодор Самодумов“, ‚New I – “Earnst & Young”, Център Отворено Образование.

Доц. Трифонова има **впечатляващо богата проектна дейност**. Сред проектите, в които е участвала и/или ръководила по договори с МОН, УНИЦЕФ и други през последното десетилетие, са:

- Възрастова валидизация на стандартите за ранно детско развитие

- Избор на скрининг тест, обучение на логопеди и психолози, провеждане на изследване и анализ на резултатите от извършените дейности
- Анализ на нагласите на учителите и оценка на качеството на образователната среда като базисна информация за оценка на въздействието на интервенция на УНИЦЕФ и МОН за стимулиране на приобщаващото образование“
- Подкрепа за равен достъп и личностно развитие
- Създаване на кратка форма на скрининг теста за тригодишни деца -
- Валидизиране на скрининг тест за тригодишни деца- кратка форма за установяване на риск от проблеми в развитието и обучението
- Обучение на педагогически специалисти от детските градини за ранно оценяване на риска от възникване на проблеми в развитието и на обучителни затруднения при деца от 3 години до 3 години и 6 месеца в детската градина чрез скрининг изследване
- Активно приобщаване в системата на предучилищното образование

Доц. Мария Трифонова е **наградена с Грамота за научно-приложна дейност** от Институт за изследване на населението и човека, БАН през 2018 година, както и с **Награда за значим принос в областта на психология на ранното детство** от Институт за изследване на населението и човека, БАН през 2013 година.

Като бивш студент на доц. д-р Мария Трифонова в НБУ и като член на ръководената от нея секция по Психология на развитието и здравето имам **богати лични впечатления за кандидата**. Тя е много добър, прецизен изследовател, увлекателен лектор и колега, която е уважавана и ценена като професионалист. Има изключителна ерудираност и познания в областите на научните си интереси. Има огромен авторитет сред учителите, педагозите и специалистите по детско развитие. Полага огромни усилия за развитието на секцията по Психология на развитието и здравето, на Департамента по психология и на Института за изследване на населението и човека към БАН.

3. Обща характеристика на научните трудове и постижения на кандидата

Общият брой на представените за конкурса научните публикации на доц. д-р Мария Трифонова е 20. От тях 1 е самостоятелна монография и 1 е монография в съавторство, с принос от 5 глави. От представените статии в научни издания 16 са на български език и 2 са на английски език. 4 от публикациите са реферирани индексирани в световно-известни бази данни с научна информация.

Основните научни приноси на кандидата са в областите на изследването на детското когнитивно, личностно-емоционалното и психично развитие; образованието в училищата и детските градини; професионалната подготовка на учители и други педагогически специалисти; родителски практики за стимулиране на развитието в ранна

детска възраст; разработване на стандарти и конструиране на инструменти за оценка на детско развитие.

Монографията „Движение и проучване на света от детето“ умело съчетава дълбок теоретичен анализ с резултати от собствени изследвания и практически методологически указания. Тя е фокусирана върху темата за връзките между различните области на развитие, особено върху връзките между моторните, когнитивните и социално-емоционалните компоненти при най-малките бебета до една годишна възраст. Развитийните каскади представляват едновременни промени в много области на развитие и са предизвикани също така от акумулираното натрупване на влиянието на фактори и техните взаимодействие от много различни области на развитие.

Например, по време на моторното развитие на бебетата може да се очертаят етапи: повдигане на главата; достигане и хващане на предмет; сядане и изправяне; пълзене и последващо изправено ходене. Всеки от тях може да се разглежда не само като отделен етап в моторното развитие, но и като причина за последващи качествени когнитивни промени. Всеки от тези етапи създава на бебето нови възможности за проучване на света, а оттам и нови когнитивни схеми. Изправянето на главата създава възможност за активно проучване на света. Хващането на предмети създава възможност за активно манипулиране с предмета. Седежът и по-късно придвижването създават възможност за придобиване на нови перспективи за света.

Освен връзката между качествените промени в двигателното развитие и когнитивното развитие, книгата проследява и особеностите на социалната свързаност на бебетата и техните отношения към майката и към други познати и непознати хора. В допълнение, монографията предлага възможности както за подпомагане на развитието на децата с трудности в една или друга област на развитието, така и за допълнителна подкрепа на силните им страни.

Монографията „Движение и проучване на света от детето“ е изключително полезна като теоретично обобщаване на огромно количество литература, конвергираща около основните идеи за важността на взаимосвързаността на развитийните процеси вместо изолираното им изучаване и за нуждата от активно проучване на света от страна на бебето вместо пасивна обработка на постъпваща информация. Но монографията също така събира значително количество емпиричен материал, както и изводите от него. Накрая, чрез изводите и полезните си съвети, монографията представлява ценност за всеки занимаващ се с детско развитие, от учени през професионални специалисти, до родители и помощници.

Доц. д-р Мария Трифонова е част от авторския състав на **колективната монография „Ранна скринингова оценка и насоки за стимулиране развитието на тригодишните деца“**. Тази монография представя методология за оценяване на развитието на три-годишни деца в различни области: познавателно; езиково; емоционално, социално, двигателно. Книгата започва с теоретичен анализ на важността, на възможностите и на трудностите при оценяване на развитието на децата. В следващата глава е описана теоретичната база за направата на скрининг теста, която дори изолирана

от цялата книга представлява много ценен теоретичен анализ върху огромно количество литература. Отново темата следва основните линии на научни изследвания на доц. Трифонова, а именно връзката между двигателното, емоционално-социалното и когнитивно развитие на децата, а така също и важността на активното проучване на света за развитието на богати репрезентации и умения.

Следващите части на книгата са насочени към практическото прилагане на оценяването и е насочена както към педагогическите специалисти, така и към родители и помощници. Специално внимание е отделено на важността на съвместните усилия на педагози и родители, както и за създаването на стимулираща среда за развитието на детето.

Книгата представлява значим принос както за теоретичното разбиране на принципите и трудностите при оценяването на детското развитие, така и като методологичен инструмент за практическото му осъществяване.

Наред с монографиите, доц. д-р Мария Трифонова представя и **значително количество научна продукция под формата на статии в престижни научни издания**.

Една от линиите на изследване е върху **образователната среда в детските градини**. Емпирично изследване показва важността на професионалният опит на учителите за качеството на образованието на децата, важността на местоположението на детските градини, а също така и негативното влияние на твърде големия брой деца в група. Доц. Трифонова е предложила и дълбок теоретичен анализ както на аспектите на образователната среда, включително и в между-културален контекст, така и на компонентите на качеството на образованието и на методологичните проблеми за оценка. В публикациите на доц. д-р Мрия Трифонова са очертани някои проблемни аспекти на образователната среда в детските градини, например недостатъчното прилагане на индивидуален подход към децата от страна на учителите; недостатъчната работа по отношение на формиране на нагласи у децата и преодоляване на стереотипи. По отношение на индивидуалния подход на учителите към децата, доц. Трифонова е публикувала резултати от изследване насочено специално към играта в детските градини и различията към разбирането на ролята на игрите от страна на учителите.

Важен аспект от работата на доц. Трифонова е върху влиянието на образователната среда върху деца с риск от проблеми в развитието и за възможностите им за приобщаващо образование. Очертана е важността за това на редица фактори като населено място, брой групи в детската градина, професионалната подготовка на учителите както като цяло, така и по отношение на работата с деца с трудности в развитието.

В други изследвания е проследена ролята на съобразяването на образователните цели с емпирично установените закономерности в детското развитие. Доц. Трифонова е публикувала и резултати от изследвания на различни нагласи у учителите, по-специално към проект за Наредба за предучилищно образование.

Основните теми от монографиите на доц. Трифонова, а именно за **връзката между двигателното и когнитивното развитие на децата**, се развиват и в нейни публикации в научни списания. Изследвана е ролята на имитацията на наблюдавани от децата действия за езиковото им развитие. Възпроизвеждането на движения от страна на децата отразява както тяхното двигателно развитие, така и социално-емоционалните им умения и опосредства индиректния ефект на двигателните умения върху различни аспекти на езиковото им развитие. В друга публикация на доц. Трифонова се проследява взаимовръзката между активността на игровите взаимодействия между майката и детето за успешността на имитационните действия на децата и оттам и на тяхното езиково развитие.

Доц. Трифонова работи и публикува и върху **изследване на концептуалните промени у децата**. По-конкретно, изследват се факторите и механизмите, по които децата около 4-5 годишна възраст променят представите си за понятието живо и неживо. Първоначалните схеми на децата са концентрирани върху наблюдаваните движения – движещите се неща са живи, а неподвижните не са. От тази гледна точка например слънцето е живо, а растенията не са. На по-късен етап схемите за живо и неживо у децата вече са концентрирани около идеята за метаболизъм – живите неща се хранят, дишат и т.н. и като следствие от това се движат, възпроизвеждат и т.н. Преходът от първоначалните наивни към по-развитите схеми за живо и неживо е от изследователски интерес от страна на доц. Трифонова.

Друга тема от научните изследвания на доц. Трифонова е **оценяването на детско развитие**. Тя е автор на скрининг тест за тригодишни деца и е изследвала задълбочено неговите психометрични свойства. Предложен е и кратък вариант на теста. Изследвани са неговите общи и по скали надеждност и валидност. Друг разработен от доц. Трифонова и колегите ѝ тест е за изследване на прояви на емоционално-поведенчески проблеми, т.нар. емоционален Струп тест, който е за по-широк възрастов диапазон. Въпросникът „Силни страни и трудности“ също е за деца от широк възрастов диапазон и представлява първоначален етап от адаптацията на широко използван по света инструмент за оценка на детско развитие. Представени са публикации от по-нови изследвания върху възрастовите особености по отношение на Стандартите за детско развитие. Установени са и емпирични данни за това, че почти една трета от родителите подценяват двигателните умения и не осигуряват в достатъчна степен необходимите условия за развитие на грубата моторика у децата.

Обобщавайки, доц. д-р Мария Трифонова развива активна научна дейност в областта на психологията на ранното детство и успешно публикува резултатите си в престижни издания и в ценни монографии.

4. Отражение на резултатите на кандидата в трудовете на други автори

Доц. д-р Мария Трифонова е представила справка с открити цитирания на нейни научни публикации. Общият брой на забелязаните цитати 28 на 13 от нейните трудове. Според Правилника за прилагане на Закона за развитието на академичния състав в република България общият брой точки за тях е 275, което е почти тройно повече от изискуемия минимум.

Доц. д-р Мария Трифонова е безспорно разпознаваем учен от областта на детското развитие както сред научната общност, така и сред родители и практикуващите специалисти в образователната система.

Броят на забелязаните цитати надвишава изискванията за заемане на длъжността доцент в СУ.

5. Критични бележки и препоръки

Доц. д-р Мария Трифонова има потенциала да ръководи повече докторанти и би била изключително полезна за младите учене в тази насока.

6. Заключение

На основание на всички по-горе цитирани факти и съгласно изискванията на закона и правилниците давам положителна оценка на представените материали от доц. д-р Мария Трифонова. Тъй като кандидатът е представил всички изискуеми документи, като те напълно удовлетворяват всички изисквания на ЗРАСРБ и на останалите нормативни документи, както и поради високото качество на приложените материали и пълното им съответствие с тематиката на този конкурс, убедено препоръчвам на уважаемото жури и на Научния Съвет към ИИНЧ да избере доц. д-р Мария Трифонова на длъжността „професор” в ИИНЧ - БАН в професионално направление: 3.2. Психология (Психология на ранното детство).

Дата: 03.10.2024 г.

Изготвил рецензията: /доц. д-р Георги Петков/